

10. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
11. Мухин А.М. Лингвистический анализ: теоретические и методологические проблемы / Мухин А.М. – Л.: Наука, 1976. – 282 с.
12. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. 7-е изд. / Пешковский А.М. – М.: Учпедгиз, 1956. – 511 с.
13. Русская грамматика. – М.: Наука, 1980. Т. 2. – 1980. – 709 с.
14. Чеснокова Л.Д. Конструкции с предикативным определением и структура предложения в современном русском литературном языке. Ч.1 / Чеснокова Л.Д. – Ростов-на-Дону: Рост. гос. Пед ин-т, 1972. – 136 с.
15. Шведова Н.Ю. К спорам о детерминантах: обстоятельственная и обстоятельственная детерминация простого предложения / Н.Ю. Шведова // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1973. – №5. – С.66 – 77.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена обов'язковим прислівним компонентам формально-синтаксичної структури речення. Розглянуто їхнє місце в системі інших компонентів формально-синтаксичної структури речення.

Ключові слова: компонент речення, прислівний компонент речення, обов'язковий/факультативний прислівний компонент формально-синтаксичної структури речення.

The article is devoted to the obligatory word-dependent components of the formal-syntactical structure of the sentence. The research deals with the place of the components.

Key words: component of the sentence, word-dependent component, obligatory and facultative components of the sentence.

Інна Завальнюк
(Вінниця)

УДК 81'367.335.3:070.41

ФУНКЦІОНАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕЛІПТИЧНИХ РЕЧЕНЬ У МОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У лінгвістичній науці поняття еліпсису здебільшого асоціюється з пропуском певного члена у структурі двоскладного чи односкладного речення. Упродовж багатьох років неповні речення (у деяких працях – еліптичні як термінологічний синонім) трактувалися по-різному: за ознакою семантичного заповнення [24], за структурною неповнотою [19; 15; 16; 28] та ін., за ознакою структурно-семантичної неповноти [10]. Кардинально нове витлумачення неповних речень як нормативних структур, які функціонують за специфічних умов діалогічного й монологічного мовлення, у 50-х роках ХХ ст. запропонував В. Виноградов [4, с.28]. Це й стало поштовхом до розвитку нової теорії – про структурно-семантичну самостійність еліптичних речень за умов мовленнєвої єдності [21, с.6].

Відтоді мовознавці попрацювали чимало в річищі реченнєвої неповноти. У дисертаціях і монографіях досліджено різні аспекти функціонування еліптичних речень у всіх стилях та деяких підстилях російської та української мов: художньому й усно-розмовному [9; 11], діловому, науковому, науково-популярному, газетно-публіцистичному та художньому [23], художньому, публіцистичному й науковому [7], художньому й розмовному [8], публіцистичному [2] тощо. У численних працях русистів й україністів запропоновано різні підходи до інтерпретації семантики, структурної організації, обсягу еліпсації, термінологічної констатації тощо еліптичних речень. Одні мовознавці усі неповні за змістом речення кваліфікують як еліптичні [18; 23]. Основою класифікації вважаються чинники, які забезпечують лексико-семантичну

визначеність еліптичного дієслова [23]. Інші лінгвісти розгортають, умотивовуючи, ідею про потребу переосмислення речення як дієслівного утворення, інтерпретують еліптичні речення як двоскладні структури з некоординованими головними членами, а термін *еліптичні речення* використовують як синонімічний до *неповних контекстуальних речень* [14; 3; 1]. Ще інша група дослідників виокремлює еліптичні речення з-поміж інших неповних як особливий структурний різновид [9; 10; 11; 5], вважаючи, що уявлення про відсутній елемент їхньої структури „безпосередньо впливає з лексико-граматичних особливостей цих речень, підказується їх значенням і формою“ [10, с.3]. Деякі мовознавці розширюють межі явищ еліпсації, відносять до них навіть структури з нульовим дієсловом-зв'язкою *бути* [26]; окремі синтаксисти кваліфікують еліптичні конструкції як специфічні факти мовленнєвої економії, оперуючи терміном *монорема* – синтаксичною структурою, яка з погляду актуального членування містить комунікативний мінімум – одну тему й одну рему [27]; і, зрештою, дехто визначає позицію явища еліпсису в загальній теорії комунікативних процесів, зокрема в контексті психолінгвістичної моделі, використовуючи в цьому разі основні напрацювання в галузі філософії, психології, інформатики, що сприяє виявленню параметрів розуміння алгоритму еліпсису, закономірностей його виявлення й функціонування [21, с.5].

У пропонованій статті за еліптичні речення правлять синтаксичні одиниці з невербалізованими (імплицитними), переважно ядерними компонентами, які не потребують ні контекстуальної, ні ситуативної компенсації і становлять, на думку П.С. Дудика, особливий структурний різновид неповних речень. Згадані побудови вже слугували об'єктом цілісного вивчення у публіцистичному, зокрема газетному, мовленні кінця ХХ ст., проте основний акцент ставився на функціонування еліптичних речень у ролі газетних заголовків [2]. Функціонально-стилістичні вияви еліптичних речень у власне контекстах і заголовках українських газет початку ХХІ ст., зумовлені динамікою суспільних і мовних змін, потребують уваги й вивчення, що й надає цьому дослідженню більшої *актуальності*.

Метою статті є функціонально-стилістичний аналіз еліптичних речень, уживаних у мовленні українських газет початку ХХІ ст. Серед основних **завдань**: 1) виявити найуживаніші типи й тенденції репрезентації еліптичних речень у мовленні сучасної української періодики; 2) простежити функціональні зміни, особливості оновлення змісту й структури згаданих речень порівняно з їхнім уживанням у попередні роки (середина й кінець ХХ ст.); 3) визначити основні стилістичні функції еліптичних речень у мовленнєвих контекстах сучасної української літературної преси.

Класифікацію й опис еліптичних речень, дібраних із сучасного українського газетного мовлення, зреалізуємо, беручи до уваги зміст неназваного компонента. Семантичні групи еліптичних речень виокремлюватимемо, спираючись на класифікацію П.С. Дудика [11, с.174-193], яка нам видається найоптимальнішою.

У мовленні української преси початку ХХІ ст. найбільш типовими виявилися речення з еліпсисом присудка зі значенням дієслова буття, наявності: *А от забезпечення теплом насамперед житлових будинків наразі під великим питанням* (Вечірній Київ, 11.10.2007, с.4); *На часі створення асоціації центрів українознавства та співпраці з українською громадою за кордоном* (Голос України, 08.04.2006, с.13); *В активі українок чотири бронзові нагороди* (Молодь України, 08-14.06.2006, с.21); *Що таке півтора року для країни?* (Молодь України, 13-19.07.2006, с.4). Часто натрапляємо на еліпсис присудка з дієсловом цієї самої семантики у складних реченнях – в одній з його предикативних частин. У такому разі елімінується, усувається лише частина фрази, пор.: ... *Фанати знайшли собі місця й на балконі, звідки вся гра, наче на долоні* (Україна молода, 12.02.2008, с.9); *Незважаючи на те, що тепло до квартир киян мало б потрапити вже скоро, початок опалювального сезону в Києві під*

загрозою (Вечірній Київ, 11.10.2007, с.4). Така поширена елімінація дієслова зумовлена частковою чи й досить очевидною невизначеністю ним „своїх лексичних властивостей, комунікативними завданнями висловлення, його функціональною спрямованістю“ [7, с.4-5].

Зрідка імпліцитними бувають головні члени речення в кожній із предикативних частин складного речення. Цим посилюється сконденсованість, мобільність викладу авторських думок, визначення чітких акцентів на основних об'єктах розповіді та їхніх означальних характеристиках, пор.: *Над самим входом натис: „Від голодомору фізичного до духовного“* (Голос України, 08.11.2007, с.1).

Емоційного піднесення, природності, невимушеності мовленню сучасної української преси надає особливе ланцюгове розташування низки еліптичних речень. Лексичною нестачею того самого присудка в кожному з них актуалізуються інші компоненти реченнєвої структури, посилюється їхня семантична й інформативна значущість [6, с.111-112], напр.: *У цілого покоління юних щороку на початку літа виростають крила. І нехай попереду екзамени чи оті екстремальні тести, приймальні комісії вузів чи медичні комісії призову до армії. Нехай попереду розчарування і складний період адаптації до вимог працевлаштування... Це буде завтра... А сьогодні, здається, саме для тебе весь світ!* (Молодь України, 08-14.06.2006, с.1); *Там два зали з креативним інтер'єром. Стіни, столи, стеля, підпори з грубо тесаних дерев'яних колод. Під шатровою стелею – великі фотографії... На стінах – гасові лампи, ватники, копії упівських і німецьких листівок і плакатів* (Високий замок, 04.10.2007, с.1). Загалом ланцюгове розташування еліптичних побудов спричиняється до утворення міні-текстів, у яких еліптичні речення набувають неабиякого текстотвірного потенціалу, бо, певна річ, саме „елімінація граматично структуральних компонентів постає носієм особливої смислової завантаженості і внутрішньотекстової енергетики“ [12, с.489].

Набагато рідше імпліцитними бувають присудки двоскладного чи головні члени односкладного речення, виражені дієсловом зі значенням руху, пересування в просторі: *...Таїна їхнього таланту – з глибоких народних коренів* (Культура і життя, 15.11.2006, с.5); *До визнання як по крутому схилу: крок за кроком* (Подолія, 23.01.2007, с.4). Еліпсація дієслів інших семантичних груп у власне контекстах сучасних газетних публікацій також трапляється, але дещо обмеженіше, як-от еліпсація дієслова спонукальної семантики: *А газети – широкого поступу, постійних читачів, високих тиражів, гострого і невсипущого пера, творчого довголіття!* (Культура і життя, 18.10.2006, с.1). Конструкції з еліпсисом присудка в сучасному українському газетному мовленні найбільш типові, активно вживані. Вони, як слушно зауважує П.С. Дудик, відчутно динамізують мовлення, слугують ознакою його природності, засобом конденсованого і легкого вираження думки, почуття, а також засобом наближення, стилізації публіцистичного, зокрема газетного, мовлення до усно-розмовного [11, с.173].

У дедалі активнішому функціонуванні еліптичних речень на шпальтах української преси початку ХХІ ст. досить очевидною інновацією виявилася елімінація додатка, передусім у текстах інтерв'ю, про що сигналізує наявне залежне від додатка означення, напр.: *Якомога швидше до нашого штрафного* (Голос України, 02.03.2006, с.16); *З чорногорцями англійською, російською чи, літше, українською* (Дзеркало тижня, 06.09.2008, с.22). Лексично невиражений об'єкт легко підказується змістом і будовою усієї конструкції, а також життєвим досвідом мовців. Однак бувають випадки неоднозначного встановлення певного об'єкта речення, напр.: *До „минулого скликання“* (Голос України, 08.11.2007, с.21); пор.: „поїхали (добралися, дісталися) до усієї команди минулого скликання“; „звернулися до самого сільського голови; до будь-кого із команди сільського голови минулого скликання“; „повернулися до ради (сесії)

минулого скликання“ тощо. Також і таким способом журналісти досягають гумористичних ефектів, привносять живий струмінь у висловлення, спонукають до прочитання статті, щоб знайти відповідь на інтригуювальне формулювання висловлюваної думки.

Елімінація підмета на шпальтах сучасних українських газет трапляється набагато рідше, ніж присудка; все ж такі еліптичні речення досить виразні, емоційні, найчастіше слугують підзаголовками окремих газетних рубрик, виконують акцентологічну стилістичну функцію, напр.: *З дитячих вуст; З потішного записничка* (Сільські вісті, 02.03.2007, с.5); *З народних джерел* (Вінниччина, 25.11.2007, с.4).

Специфікою сучасного українського газетного мовлення є наявність спеціальних текстів про погоду, сконструйованих лише з неповних, зокрема, з еліптичних простих речень і предикативних частин складних речень. У таких текстах еліпсації підлягають присудки, головні члени односкладних речень, рідше – підмети й додатки в різноманітних комбінуваннях, напр.: *28 травня переважно без опадів. Лише місяцями невеликі короткочасні дощі, подекуди грози. Температура вночі 5–11 градусів тепла, в південній частині та на Закарпатті до 15. Удень у східних областях 12–17 градусів, на решті території 17–23, на Закарпатті та в південній частині 21–27, у північних та більшості центральних областей 14–19. У Києві та області переважно без опадів. Температура вночі 5–11 градусів тепла; вдень 17–23 градуси* (Голос України, 27.05.2008, с.24). Така усталена мобільність повідомлень про погоду є досить звичною для читача. Імплицитність певних членів речення не потребує мовленнєвої та мисленнєвої компенсації через загальнодоступну зрозумілість, важливість інформації об'єктного, означального чи обставинного значення, яка еліпсисом актуалізується, семантично трансформуючи висловлення, надаючи йому якісно нових ознак. Водночас таким чином економлять площу газетних шпальт, що за сучасних умов надмірного потоку інформації досить важливо. Еліптичні речення виконують у таких контекстах передусім функцію лаконізації (економії) викладу.

Останнім часом почастишали випадки пропуску в межах одного речення кількох членів речення, що впереміш із лексичними й інтонаційними чинниками сприяє вираженню різних суб'єктивно-модальних значень, передусім емоційно-оцінних, напр.: *Ахметов, Коломойський, Пінчук вважали неприпустимим концентрацію влади як у руках Тимошенко, так і в руках Януковича. А тут два в одному!* (Дзеркало тижня, 06.09.2008, с.3); *„За“ – 246 народних депутатів* (Україна молода, 19.03.2008, с.4); *Надворі літо 2006-го* (Молодь України, 13-19.07.2006, с.4); *Нарешті Народна* (Україна молода, 19.03.2008, с.9).

Як і в попередні роки [22; 20; 11; 25; 5; 2 та ін.], у мовленні української преси початку ХХІ ст. еліптичні речення особливо активні в ролі заголовків, що закономірно, тому що саме вони „найяскравіше репрезентують особливості газетного тексту в певному часовому вимірі суспільства“ [2, с.79]. Як і раніше, найпоширенішими виявляються еліптичні речення-заголовки з пропущеними присудками. Однак сьогодні констатуємо значні структурно-семантичні й функціонально-стилістичні зміни в заголовкових комплексах, спричинені зміною загального спрямування газетних текстів: послабленням тенденції до імперативності, директивності, зникненням потреби використання штампів на зразок *У ногу з життям; У світлі ленінських ідей; За високу продуктивність праці* і под. [11, с.190-191], посиленням об'єктивної інформативності, аналітичності газетних матеріалів тощо. На протигагу газетному мовленню 60-90-х рр., коли активно використовувались еліптичні речення, побудовані за моделлю: іменник у непрямих відмінках з прийменником, яким починалася синтаксична побудова, як наприклад, *За міцну дисципліну* чи *На нові рубежі*, причому найпродуктивнішим був знахідний відмінок [11, с.190-191; 5, с.22; 2, с.86], у наш час помітно кардинальну семантичну переорієнтацію еліптичних заголовкових комплексів відповідно до

динаміки суспільно-політичних змін й активне використання на шпальтах сучасних українських газет прийменникових еліптичних конструкцій, у яких прийменники розміщуються в середині синтаксичної побудови. Спостережено також, що впереміш з активними раніше прийменниками *на, в (у), за, до, від* у складі еліптичних речень [5, с.22-24] нині вживаються, і навіть активніше, *для, без, під, поза, проти, напередодні* і *под., чим, звісно*, актуалізуються інші відмінки, окрім знахідного. Такі мовленнєві явища сприяють розширенню семантично-функціональних і граматичних меж еліптичних побудов, виникненню ширших передумов для створення з їхньою допомогою суспільно-публіцистичного колориту, пор.: *Свято на полтавській землі* (Культура і життя, 01.11.2006, с.5); *Остання барикада на захисті культури* (Голос України, 08.11.2007, с.1); *Мудрість у вишиванці* (День, 08.11.2006, с.8); *Ольга – для Ярослави, Ярослав – для Плюща* (Україна молода, 20.01.2007, с.5); *Яблуні без шкідників* (Голос України, 12.05.2006, с.24); *Першоцвіти – під прицілом* (Вінниччина, 20.02.2008, с.4); *Безпека – поза політикою* (День, 23.10.2007, с.6); *Комерція проти патріотизму* (Україна молода, 04.01.2008, с.17); *Розкіш і убогість автономії напередодні виборів* (День, 25.02.2006, с.4). У такому разі, як слушно зауважує В.В. Богатько, „для визначення семантики еліпсованого предиката важливе значення має релятивна семантика прийменника, що разом з іменником указує на певні валентні позиції предиката, отже, вказує також на інтенційні можливості дієслова“ [2, с.87].

Елімінація головного члена односкладного речення у заголовках сучасних газетних публікацій також досить поширене явище. Так само, як і при словесному невираженні присудка, активними є еліптичні речення з прийменниками в середині побудови. Найтипівіші два види еліптичних речень-заголовків: 1) поширеніші ті з них, у яких експлікується об'єкт дії та адвербативний компонент, котрий указує на місце спрямування чи мету дії і завжди перебуває в прикінцевій позиції, напр.: *Історичну флору – під сучасну забудову* (Україна молода, 19.02.2008, с.2); *Приватні інвестиції в державний сектор* (Урядовий кур'єр, 18.03.2008, с.4); *Івченка – у відставку* (Голос України, 12.05.2006, с.1); *За здоров'ям – у печеру* (Голос України, 11.05.2006, с.4); 2) менш уживані еліптичні речення-заголовки з експліцитними локативами, які визначають вихідний та кінцевий пункт переміщення. Векторність значення невербалізованого предиката в таких заголовках реалізується за допомогою прийменників *з – в, від – до, через – до, до – через* та ін., напр.: *З Українського дому – в асоційовані члени* (Україна молода, 29.02.2008, с.4); *Від народного джерела – до хардрок* (Вінниччина, 03.01.2007, с.3); *Через віки й серця – до Шевченка* (Урядовий кур'єр, 18.03.2008, с.4); *До шахрайства – через дружбу* (Вінниччина, 25.03.2008, с.1). Обидва різновиди односкладних речень з імпліцитним головним членом, виконуючи функцію заголовків газетних статей різного типу – від дописів до розлогих репортажів, указують „на тему наступної статті прямо чи метафорично, безпосередньо називають або натякають на темпоральні чи локативні характеристики описуваної ситуації“ [2, с.89]. Іншими словами, еліпсис дієслова руху в таких синтаксичних структурах виконує експресивно-видільну функцію, яка полягає у виокремленні обставин дії як комунікативно важливих компонентів і в увиразненні стрімкості, швидкості реалізації самої дії.

Дещо рідше, ніж у попередні роки [20, с.112-113; 11, с.192; 25, с.97], у ролі заголовків уживають еліптичні речення спонукального характеру, які складаються здебільшого з двох частин: перша – іменник із залежними словами у давальному відмінкові зі значенням непрямого об'єкта, адресата дії, друга – іменник у знахідному відмінкові зі значенням прямого об'єкта. Таким поєднанням відмінкових форм „підказується“ відсутність дієслова зі значенням „давати, надавати“, напр.: *Розвитку гірських територій – державну увагу* (Урядовий кур'єр, 26.03.2008, с.2); *Гривні – вільне плавання* (Київські відомості, 09-15.11.2007, с.4); *Королівському храмові знань –*

комп'ютери (Голос України, 27.05.2006, с.1); *Будівництву житла – законодавче забезпечення* (Урядовий кур'єр, 13.02.2008, с.2). Як синтаксичну компресію на рівні простого речення і явище мовленнєво-узусного вияву як її різновиду, прямо співвіднесеного з усією синтаксичною системою мови, кваліфікує ці побудови А.П.Загнітко, вважаючи, що синтаксичною компресією репрезентуються ті чи інші площини закону мовленнєвої економії, яка пов'язана з лаконічністю, стислістю і якою засвідчується постійна динаміка в українському синтаксисі [13, с.138-139]. Зменшення вживання таких еліптичних речень на шпальтах сучасних українських газет, очевидно, можна пояснити їхньою схожістю зі штапованими радянськими заголовками, пор. *Великому Жовтню – гідну зустріч; Батьківщині – ударний труд* та ін. [11, с.192]. Прагнучи до новизни, оригінальності у відтворенні реалій демократичного суспільства, журналісти намагаються витворювати нестандартні заголовки, також динамічні, проте цікавіші й експресивніші за змістом, структурою, якими не копіюються „затерті“ заголовки-штампи часів побудови соціалізму.

Такими, зокрема, є еліптичні речення-заголовки з імпліцитним присудком двоскладного чи головним членом односкладного речення, у яких початковий, рідше – серединний, експліцитний компонент виявляється обірваним, усіченим, напр.: *Дезинфекцію... для м'яса* (Урядовий кур'єр, 25.11.2006, с.12); *Храм... в облогу* (Дзеркало тижня, 06.09.2008, с.15); *Бульдозером... по культурі* (Молодь України, 08-12.11.2007, с.6); *По вугілля – до... смітника* (Голос України, 26.03.2008, с.11). Ця тенденція є новою в мовленні української преси початку ХХІ ст., вона спричинена суб'єктивними потребами авторів створювати експресивні ефекти несподіваності, різкої зміни думок, поєднувати не поєднуване в одному контексті задля зацікавлення читача. Згадану обірваність графічно позначають трикрапкою, що також сприяє затриманню й актуалізації уваги читача, викликає бажання заповнити пропущене в змісті фразами-цитатами з контексту.

Посилення в наш час експресивності висловлення журналісти досягають непрямым (зворотним) порядком розташування експліцитних компонентів еліптичного речення: їхнє розміщення наприкінці заголовка сприяє логічному виокремленню початкового компонента, актуалізує те чи інше обставинне значення заголовкового комплексу, яке авторові публікації видається вагомим, через що й опиняється на передньому плані. Елімінація присудка двоскладного чи головного члена односкладного речення виконує лише функцію динамізації мовлення, сприяє легшому, природнішому вираженню авторських думок; пор.: *На часі – положення про державну підсумкову атестацію* (Освіта України, 22.01.2008, с.2); *На сторожі – совість* (Літературна Україна, 04.09.2008, с.3); *Під ударом – зовнішні шанси та внутрішні перспективи* (День, 04.09.2008, с.5); *З Нового року на Волині – благодать* (Молодь України, 04-10.01.2007, с.4); *По відсотку від товару – дітям-сиротам* (Голос України, 05.05.2006, с.4); *Від нашого столу – вашому столу* (Голос України, 31.05.2006, с.5); *За дитячу працю – копійки* (Голос України, 16.01.2007, с.5); *Замість страйку – потиск руки* (Урядовий кур'єр, 25.11.2006, с.14). Новою в мовленні сучасної української преси є тенденція до зростання кількості заголовків з імпліцитними підметами на зразок: *Російська на Харківщині?* (Голос України, 13.05.2006, с.5); *Пологовий на кілька районів* (Газета по-українськи, 05.10.2007, с.10). Так за допомогою еліпсису досить виразно актуалізують означальні чинники суб'єкта розповіді як інформативно вагоміші.

На противагу тенденціям минулих років щодо активного використання моделей заголовків, що складаються з одного означення [22, с.197], спостерігаємо обмежене використання їх у мовленні української преси початку ХХІ ст., напр.: *Шестиразовий!* (Україна молода, 12.01.2008, с.11). Активніше використовують однорідні означення через їхню здатність різноаспектніше характеризувати суб'єкт, як-от: *Самобутній і незрівнянний* (Сільські вісті, 08.04.2005, с.6); *Вдатні та кмітливі* (Сільські вісті,

06.03.2007, с.6). У таких реченнях-заголовках елімінації зазнають передусім підмети, актуалізуючи означальний аспект інформативного повідомлення.

Так само лише зрідка у функції заголовків використовуються еліптичні речення, які складаються з однієї обставини. У такому разі зміст обставинного компонента набуває особливої комунікативної значущості, пор.: *Навздогін літу* (Молодь України, 04-08.09.2008, с.1). Функціональне призначення таких еліптичних речень – конденсація змісту висловлення задля швидкої, посиленої концентрації уваги на означальних чи обставинних чинниках перебігу подій.

Почастішало експресивне вживання на шпальтах сучасних українських газет заголовків з кількома імпліцитними членами, які безпосередньо зумовлюються і встановлюються змістом та будовою еліптичного речення або й попереднім контекстом. Такі речення доцільно вважати неповними контекстуальними побудовами. Їхнім тісним сплетінням у межах однієї синтаксичної структури газетне мовлення динамізується, набуває виразного розмовного відтінку. Пор.: *Унікальному ансамблю – 60!* (Голос України, 08.04.2006, с.13); *Битва за мільйон* (Україна молода, 02.02.2008, с.15); *Одне око – на Марокко, інше – на Кавказ* (Україна молода, 13.02.2008, с.6).

З-поміж тільки що розглянутих еліптичних конструкцій особливою нестандартністю вирізняються ті, що мають ущільнену структуру і винятково сконденсований зміст, напр.: *Хто, з ким, коли і чому* (День, 08.02.2006, с.4). Такі заголовкові комплекси інтригують своєю невизначеністю, експресивністю, яскравою ритмічністю. Їх обов'язково супроводжують ліди (у нашому прикладі це: *Політичні сили прораховують варіанти майбутніх коаліцій*), які уточнюють тематику запропонованої статті.

Тенденцію до ширшого вживання також виявляють еліптичні заголовки як компоненти композиції сучасного українського газетного тексту, якими з експресивною метою досягається своєрідне „перегукування“ заголовка й ендінга (кінцівки) статті. Такий композиційний прийом не новий на шпальтах газет [див. 17, с.174-175], проте нині він помітно активізується також і в межах еліптичних побудов – заголовка й одного із завершальних речень тексту, пор.: заголовок *Кіно України в неволі* і фінальні рядки: *...Українське кіномистецтво змушене нині ситогнати від чужого поневолення свого екрану, від втрати своєї художньої незалежності. Кіно України в неволі, в рабстві, у зникненні. Воно вмирає. І немає йому Переяславської ради* (Літературна Україна, 06.09.2007, с.3). Іноді еліптичний заголовок може „перегукуватися“ з фінальними рядками повної структури, що сприяє розширенню семантичної бази висловлення, наданню текстові прозорості, чіткості у формулюванні авторських думок. Наприклад, заголовок *В очікуванні холодного душу* і завершення публікації: *Отже і живуть сьогодні жителі Харкова в очікуванні холодного душу. Справедливо було б, якби він пролився не на них, а на голови тих керівників, які за своїм службовим обов'язком повинні дбати за своєчасну сплату за газ* (Урядовий кур'єр, 18.03.2008, с.7). В обох прикладах еліпсис виконує композиційно-виокремлювальну стилістичну функцію. Таким чином мовці досягають не тільки закономірного змістового завершення, але й нерідко, як це засвідчується кінцевою ілюстрацією, ще й гумористичного чи іронічного ефекту. Згаданий композиційний прийом є дієвим засобом оновлення мовно-стилістичної виразності сучасного українського газетного контексту.

Отже, функціональна репрезентація еліптичних речень на шпальтах українських газет початку ХХІ ст. виявляється де в чому традиційною, в чомусь і новою, інноваційною. Найтиповішим традиційним явищем є еліпсація присудків двоскладних речень чи головних членів односкладних речень, які мають значення дієслова буття, наявності, рідше – руху, пересування у просторі, що експресивізує виклад

виокремленням комунікативно значущих обставинних компонентів дії, увиразнює швидкість, динаміку перебігу подій.

Активністю вирізняються еліптичні речення як заголовки газетних статей, у яких елімінації найчастіше підлягають присудки. Такі еліптичні речення мають у своїй структурі прийменники. Водночас помітно певні незаперечні зміни в сучасному функціонуванні таких еліптичних структур: прийменники, якими починалися речення, переміщуються у його середину; крім того, активізації набувають раніше непоширені у цій позиції прийменники *для, проти, без, під, поза, напередодні* та ін., що уможливило передумови для увиразнення суспільно-політичного тла й створення відповідного стилістичного колориту висловлюваного.

Новою виявилася тенденція до зростання кількості заголовків з імпліцитними підметами, що дає змогу актуалізувати інформативно вагоміші означальні чинники суб'єкта розповіді. Новим явищем на шпальтах сучасної української преси є також елімінація додатка у жанрі інтерв'ю. Специфічним й усталеним належить вважати побутування інформативних міні-текстів про погоду, сконструйованих тільки з еліптичних і неповних речень, які найчастіше виконують функцію лаконізації висловлення.

Емоційного піднесення газетне мовлення набуває внаслідок ланцюгового розташування еліптичних речень, бо словесною нестачею того самого присудка посилюється семантична та інформативна значущість інших компонентів реченнєвої структури. Активізації експресивності досягають також непрямым порядком розташування експліцитних компонентів еліптичного речення, композиційним прийомом „перегукування“ еліптичного заголовка з ендінгом публікації, пропуском у межах одного речення кількох членів, що й спричиняється до стилістичного увиразнення суб'єктивно-модальних, передусім емоційно-оцінних, значень еліптичних комунікативних структур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акімова Г.Н. Наблюдения над сегментированными конструкциями в современном русском языке / Г.Н. Акімова // Синтаксис и стилистика. – М.: Наука, 1976. – С. 237 – 247.
2. Богатько В.В. Явища еліпсису в мові сучасної української публіцистики: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01 / Богатько Валентина Василівна. – Вінниця, 2005. – 176 с.
3. Божок І.А. Эллиптические предложения в современном русском языке: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 „Русск. язык“ / И.А. Божок. – М., 1989. – 18 с.
4. Виноградов В.В. Некоторые задачи изучения синтаксиса простого предложения / В.В.Виноградов // Вопросы языкознания. – 1954. – № 1. – С. 3 – 29.
5. Голоюх В.І. Еліптичні речення з невербалізованими головними членами / В.І. Голоюх // Мовознавство. – 1982. – № 1. – С. 21 – 26.
6. Гуйванюк Н. Інноваційні процеси в сучасній українській пунктуації / Ніна Гуйванюк // Проблеми унормування української мови: Зб. матеріалів розшир. засідання координац. ради „Українська мова“. – К.-Херсон, 2003. – С. 105 – 122.
7. Демченко Л.І. Расчлененность субъекта и предиката в эллиптических повествовательных конструкциях: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 „Русск. язык“ / Л.І. Демченко. – К., 1975. – 22 с.
8. Дзюбак Н.М. Структурно-комунікативні ознаки неповноти речення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Укр. мова“ / Н.М. Дзюбак. – К., 1999. – 20 с.
9. Дудик П.С. Неповні та еліптичні речення в сучасній українській літературній мові: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.02 / Дудик Петро Семенович. – К., 1954. – 361 с.
10. Дудик П.С. Еліптичні речення в українській мові / П.С. Дудик // Українська мова в школі. – 1958. – № 2. – С. 3 – 7.
11. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення; еквіваленти речення): [монографія] / П.С. Дудик. – К.: Наук. думка, 1973. – 288 с.

12. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис: [монографія] / А.П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
13. Загнітко А. Структурні і семантичні різновиди українських синтаксичних інновацій / Анатолій Загнітко // Лінгвістичні студії: (зб. наук. праць у 2 част.). – Донецьк: ДонНУ, 2003. – Вип. 11. – Ч. I. – С. 135 – 147.
14. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г.А. Золотова. – М.: Наука, 1982. – 368 с.
15. Колесников Н.П. Неполные предложения, их структура и условия употребления: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 „Русск. язык“ / Н.П. Колесников. – Тбилиси, 1954. – 19 с.
16. Ломтев Т.П. Основы синтаксиса современного русского языка / Т.П. Ломтев. – М.: Учпедгиз, 1958. – 166 с.
17. Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови: [монографія / відп. ред. В.М. Русанівський]. – К.: Наук. думка, 1977. – 237 с.
18. Падучева Е.В. О семантике синтаксиса. – М.: Наука, 1974. – 292 с.
19. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – 7-е изд. / А.М. Пешковский. – М.: Учпедгиз, 1956. – 511 с.
20. Попов А.С. Синтаксическая структура современных газетных заголовков и ее развитие / А.С.Попов // Развитие синтаксиса современного русского языка. – М.: Наука, 1966. – С. 95 – 126.
21. Реунова О.И. Эллипсис как лингвистическое явление / О.И. Реунова. – Пятигорск: Изд-во Пятигорск. гос. лингв. ун-та, 2000. – 229 с.
22. Ронгинский В.М. Синтаксические модели заголовков / В.М. Ронгинский // Граматичні та стилістичні студії з української та російської мов. – К.: Наук. думка, 1965. – С. 185 – 205.
23. Сковородников А.П. Эллипсис как стилистическое явление современного русского литературного языка: пособ. для спецкурса /А.П. Сковородников. – Красноярск: Изд-во Красноярск. гос. ун-та, 1978. – 95 с.
24. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. – 2-е изд. / А.А. Шахматов –Л.: Учпедгиз, 1941. – 640с.
25. Швец А.В. Публицистический стиль современного русского литературного языка (О некоторых особенностях современной газетной речи и тенденциях ее развития). – К.: Изд-во при КГУ изд. объедин. „Вища школа“, 1979. – 127 с.
26. Шевцова Г.О. Еліпсний різновид інфінітивних речень в сучасній українській мові / Г.О. Шевцова // Українське усне літературне мовлення. – К.: Наук. думка, 1967. – С. 235 – 242.
27. Шульгина В.И. Структурно-семантические типы эллиптических конструкций в русской разговорной речи: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 „Русск. язык“ / В.И. Шульгина. – К., 1990. – 17 с.
28. Palmer F. R. Grammar of Spoken English / Rev. By R. Kigdon. – Cambridge University Press, 1969.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано найтипівіші тенденції й особливості функціонування еліптичних речень у мовленні української преси початку ХХІ ст., зацентовано на оновленні їхньої структури й семантики, виокремлено основні стилістичні функції, що їх вони виконують у власне контекстах і заголовкових комплексах сучасних українських газет.

Ключові слова: еліптичні речення, еліпсис, елімінація, імпліцитний/ експліцитний член речення, стилістична функція, мовлення української преси початку ХХІ ст.

The most typical tendencies and peculiarities of the function of elliptical sentences in the language of the Ukrainian press at the beginning of the XXI c. are analysed. The refreshment of their structure and semantics, their main stylistic functions that are employed in the context and the complexes of the title of modern Ukrainian newspapers are researched.

Key words: elliptical sentences, ellipsis, elimination, implicit/explicit part of a sentence, stylistic function, language of the Ukrainian press at the beginning of the XXI c.

УДК 811.161.2/367.332/367.625.41

**МЕТОДИКА ВИОКРЕМЛЕННЯ ІНФІНІТИВА ЯК СКЛАДОВОЇ
ФОРМАЛЬНО-СИНТАКСИЧНОГО КОМПОНЕНТА РЕЧЕННЯ**

В україністиці чимало дискусій пов'язано з інфінітивом. Проблема синтаксичної ролі інфінітива в реченні, в різних синтаксичних структурах була в центрі уваги мовознавців ХХ століття. Дослідники трактували інфінітив, його граматичний статус по-різному. Наприклад, Р.Якобсон наголошує на тому, що „з усіх дієслівних форм найменшу граматичну інформацію має інфінітив. Він нічого не говорить ні про учасника описуваної події, ні про стосунок цієї події до інших описуваних подій або полії мовлення. Отже, інфінітив вилучає категорії особи, роду, числа, таксису і часу” [18, с.108]. П.А. Лскант зазначає, що за своїм походженням інфінітив – це форма давального відмінка однини віддієслівного іменника, який втратив інші відмінкові форми і перейшов у систему дієслова [14, с.216]. М.А. Бріцин трактує неозначену форму дієслова як таку, що означає дію, процес безвідносно до особи, числа, часу. Це найбільш загальна назва дії як процесу і тому в формі інфінітива дієслова фіксуються в словниках [1, с.263].

У словнику лінгвістичних термінів інфінітив характеризують як незмінну форму дієслова (лат. *modus infinitivus* – неозначений спосіб), яка в слов'янських мовах (крім болгарської і македонської мов, що втратили інфінітив) з усіх категорій дієслова зберігає тільки категорію виду, категорію стану і категорію перехідності-неперехідності. За своїми функціями в реченні інфінітив наближається до віддієслівного імені [7, с.75; 12, с.98]. Визначення інфінітива в словнику співвідноситься з його трактуванням вітчизняними мовознавцями. Інфінітив ще називають "нефінітною формою дієслова" (вербоїд), яка існує у флективних та аглютинативних мовах і використовується для оформлення присудка, а також слів із предикативним значенням в позиціях іменних членів речення [9, с.198].

Інфінітив виконує предикативну і номінативну функції в синтаксичній системі мови [7, с.75]. Предикативну функцію неозначена форма дієслова виконує тоді, коли входить до складу присудка двоскладного речення або головного члена односкладних інфінітивно-безособових речень: *Я буду працювати; Нічого сказати*. Інфінітив виконує номінативну функцію, коли виступає як окремий головний або другорядний член речення: *Надворі в цей час продовжувало віхолити* (У. Самчук); *Я стратив силу приймати враження, стався машиною* (І. Франко) [7, с.75].

Мета нашого дослідження полягає у висвітленні основних критеріїв виокремлення інфінітива у складеному дієслівному присудку та інфінітивному підметі двоскладного речення. **Предметом** є інфінітив як складова формально-синтаксичного компонента речення. **Матеріалом дослідження** слугує картотека простих речень з предикативним центром у складі з інфінітивом, дібраних із художніх творів та друкованих засобів масової інформації.

Питання про складений присудок цікавило учених давно. Опис складеного присудка можна знайти в працях таких мовознавців: О.Х. Востокова, Ф.І. Буслаєва, В.О. Богородицького, О.О. Потебні, О.М. Пешковського, О.О. Шахматова. Усі вони трактували це граматичне явище по-своєму. Підґрунтям для подальших досліджень цієї складної синтаксичної категорії стали праці саме цих мовознавців.

Виникають труднощі при виокремленні інфінітива з-поміж членів речення, якщо врахувати те, що неозначена форма дієслова може виступати як окремий незалежний головний член речення (підмет, присудок), вступати в семантичні єдності та бути